

Analyzing the possibility of establishing a new order in the West Asian Region based on constructivism theory

Mohammad Mostafae⁻
Jalil Ahmadvkhani⁻

The change of political discourses and the security geometry of the region of West Asia based on the developments of recent years, indicate the desire and of course the necessity of forming a new regional order on the part of the countries of the region. But the basic issue is that the bases and contexts and how to shape the new and desirable order of the region have been neglected and have not been counted in a coherent and purposeful way. Therefore, identifying this platform and how to shape this new order is of great importance and can be examined from different angles and perspectives, one of which can be movement and action based on constructivist theory. It should be taken that due to the interactive approach and belief in the possibility of forming cooperation and interaction in international relations, it can be considered as a suitable foundation for this path. Therefore, the main question of this research has been what are the contexts of the modern order in the region of West Asia based on the theory of constructivism? In order to find the answer by using the meta-analysis method and MAXQDA2020 software, and referring to 52 published practical and research articles, the opinions of Iranian experts in this regard were analyzed. According to the research findings, 66 components in the field of norms, discourses, and ideas were identified, and it was determined that there are many and prominent commonalities such as "common Islamic values", "regional independence", "maintaining the integrity of countries", "growth and development", "peace and stability", "fighting organized crime", "combating Islamophobia", "combating Western lifestyles", etc. among the countries of the region, which can be realized in the form of ideas such as the "Organization of Islamic Cooperation". Finally, an attempt was made to present the necessary measures and work priorities.

Keywords: Constructivism theory, Meta-analysis, New Order, Regional order, Security geometry, West Asia.

⁻ Assistant Professor, Faculty Member of Ministry of Science, Research and Technology, Tehran, I.R.Iran.

jalahmad400@gmail.com

0009-0001-3409-6130

⁻ PhD Student in Iranian Security Studies, Imam Baqir University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

Mohammadmostafae58@yahoo.com

0000-0002-4825-7476

دو فصلنامه علمی «دانش سیاسی»، مقاله پژوهشی، سال یستم و یکم، شماره اول (پیاپی ۴۱)، بهار و تابستان ۱۴۰۴، صص. ۲۹۷-۳۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۶

مقاله برای بازنگری به مدت ۳۷ روز نزد نویسندگان بوده است.

تحلیل امکان ساخت راهبردی نظم نوین منطقه غرب آسیا بر مبنای نظریه سازه‌انگاری

محمد مصطفایی*
جلیل احمدخانی**

چکیده

بروز نشانه‌های تغییر در هندسه امنیتی منطقه غرب آسیا مبتنی بر تحولات سال‌های اخیر، بیانگر آغاز شکل‌گیری نظم نوین منطقه و البته ضرورت شکل‌دهی مطلوب به آن است. مسئله اساسی این است که چگونگی شکل‌دهی به نظم نوین و مطلوب منطقه به صورت منسجم و هدفمند واکاوی نشده است. یکی از دیدگاه‌های مطالعه این موضوع می‌تواند نظریه سازه‌انگاری باشد که به دلیل رویکرد تعاملی آن، بنیان مناسبی برای این مسیر است. براین اساس سؤال اصلی عبارت است از: زمینه‌های نظم نوین منطقه غرب آسیا بر مبنای نظریه سازه‌انگاری چیست؟ در این راستا با بهره‌گیری از روش فراتحلیل و نرم‌افزار MAXQDA2020 و مراجعه به ۵۲ مقاله عملی و پژوهشی منتشرشده، نظرهای صاحب‌نظران ایرانی در این رابطه تجزیه و تحلیل گردید و مطابق یافته‌های پژوهش ۶۶ مؤلفه در حوزه هنجارها، گفتمان‌ها و ایده‌ها شناسایی و مشخص شد که اشتراکات فراوان و پرتنگی همچون «ارزش‌های مشترک اسلامی»، «استقلال منطقه‌ای»، «حفظ یکپارچگی کشورها»، «رشد و توسعه»، «صلح و ثبات»، «مبارزه با جرایم سازمان‌یافته»، «مقابله با اسلام‌هراسی»، «مقابله با سبک زندگی غربی» و... میان کشورهای منطقه وجود دارد که در قالب ایده‌هایی نظیر «سازمان همکاری‌های اسلامی» قابلیت تحقق دارند. در پایان نیز تلاش شد که اقدامات بایسته و اولویت کاری لازم ارائه گردد.

واژگان کلیدی: سازه‌انگاری، غرب آسیا، فراتحلیل، نظم منطقه‌ای، هندسه امنیتی.

* استادیار و عضو هیئت علمی وزارت علوم تحقیقات و فناوری، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

Mohammadmostafaee58@yahoo.com

0000-0002-4825-7476

** دانشجوی دکتری مطالعات امنیتی ایران، دانشگاه امام باقر علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

jalahmad400@gmail.com

0009-0001-3409-6130

مقدمه

بیان مسئله: منطقه غرب آسیا بستر پیدایش تمدن‌های بشری بوده و رویدادهای آن طی تاریخ بر روندهای جهانی تأثیر داشته است. باوجوداین طی سده‌های اخیر، عواملی چون انحطاط حکومت‌های منطقه، ضعف و عقب‌ماندگی در تولید علم، عقب‌ماندگی در عرصه فناوری، و بحران‌های متعدد اجتماعی و سیاسی سبب شده‌اند تا این منطقه نقش فعال خود را تا حدودی از دست داده و بیشتر تحت تأثیر قدرت‌های غربی و تابع سیاست‌های ابرقدرت‌ها باشد. قدرت‌های غربی با ایجاد اشتراکات ساختگی و تغییر ارزش‌های موجود و سنتی منطقه در صدد شکل‌دهی به نظم نوین مطلوب خویش هستند که در قالب طرح‌هایی همچون پیمان ابراهیم نمایان شده است. بااین‌حال وقایعی همچون انقلاب اسلامی ایران، گسترش بیداری اسلامی، ایجاد و رشد تدریجی قدرت‌های نوظهور جهانی نظیر کشورهای عضو بریکس و افزایش تعاملات منطقه با این کشورها و حرکت تدریجی به سمت نظام جهانی چندقطبی، سبب شده تا امیدهای فراوانی برای بازگشت منطقه غرب آسیا به جایگاه جهانی اثرگذار و فعالش شکل بگیرد. براین‌مبنا منطقه غرب آسیا می‌تواند با تکیه بر الگوهای هویتی بومی به سمت همگرایی منطقه‌ای که بر پایه اشتراکات حقیقی و تاریخی بنا شده، حرکت کند و همان‌گونه که محققان ایرانی روابط بین‌الملل معتقدند، ایران می‌تواند بازیگر فعال در شکل دادن به نظم جهانی منطقه‌محور به خصوص منطقه‌گرایی مبتنی بر همبستگی اسلامی باشد (مسعودی، ۱۴۰۱، ص. ۲۳)؛ البته دراین‌راستا مسئله اصلی این است که عوامل و زمینه‌های شکل‌گیری و توسعه این الگوی بومی به‌صورت نظام‌مند شناسایی و پیگیری نشده‌اند و همین موضوع دغدغه اصلی پژوهش حاضر را شکل می‌دهد.

اهمیت: نظام روابط میان کشورهای یک منطقه و هندسه امنیتی آن، تأثیر انکارناپذیری بر ثبات و پیشرفت کشورهای عضو آن دارد. از این حیث شناسایی بسترها و زمینه‌های نظم مطلوب مدنظر در کنار اهمیت نظری، از منظر تعیین الزامات تحقق آن بسیار کاربردی خواهد بود؛ چراکه در تدوین راهبردهای احتمالی کشورهایی چون ایران، بسیار مؤثر خواهد بود.

ضرورت: انفعال در برابر رویدادهای منطقه‌ای و غفلت از اقدام فعالانه در راستای

شکل‌دهی به نظم مطلوب، منجر به تحقق وضعیتی خواهد شد که ممکن است با اهداف مدنظر مغایر بوده و تحقق آنها را تحت‌الشعاع قرار دهد؛ بنابراین ضروری است به‌صورت پیش‌دستانه چگونگی تحقق نظم مطلوب احصاء و مبنای عمل قرار گیرد. براین‌اساس پژوهش حاضر دارای ضرورت کاربردی است؛ چراکه زمینه‌های نظری و تحلیلی موردنیاز جهت تدوین راهبردهای استقرار و استمرار الگوی مطلوب نظم منطقه‌ای در غرب آسیا را تبیین می‌نماید.

اهداف: هدف اصلی این پژوهش کمک نظری به فرایند شکل‌دهی به نظم مطلوب در منطقه غرب آسیا است. دو هدف فرعی نیز عبارت‌اند از: کمک به شناخت دقیق‌تر شرایط حاکم بر تحولات در منطقه غرب آسیا، و زمینه‌سازی برای طراحی راهبردهای فعال جهت پیشنهاد به تصمیم‌گیران ایرانی.

فرضیه و سؤال‌ها: پژوهش حاضر اکتشافی بوده و فرضیه‌آزما نمی‌باشد. سؤال اصلی این است که: مؤلفه‌های راهبردی نظم نوین منطقه‌ای در غرب آسیا مستند به نظریه سازه‌انگاری از دیدگاه کارشناسان ایرانی، کدامند؟ با توجه به اینکه در نگاه سازه‌انگاران زمینه‌های هنجاری، گفتمانی، و نهادی (ایده‌ها) است که به هویت دولت‌ها و در نتیجه منافع آن‌ها شکل می‌دهند، سؤال‌های فرعی شامل این موارد می‌گردند: هنجارهای مشترک در منطقه غرب آسیا کدام‌اند؟ گفتمان‌های مشترک در منطقه غرب آسیا کدام‌اند؟ و بالاخره ایده‌های مشترک در منطقه غرب آسیا کدام‌اند؟

۱. پیشینه پژوهش

مجموع آثار منتشر شده در این حوزه را می‌توان در دو بخش اصلی بررسی نمود:

۱-۱. پیشینه پژوهش در نشریه دانش سیاسی

در این نشریه تا کنون پژوهشی با این عنوان منتشر نشده؛ اما نتایج حاصل از جستجوی ترکیبی کلیدواژه‌های نظم منطقه‌ای، خاورمیانه، غرب آسیا، همگرایی و سازه‌انگاری (برساخت‌گرایی)، حکایت از آن دارد که برخی از محققان به تحلیل جایگاه منطقه غرب آسیا در نظام جهانی (یزدانی و شجاع، ۱۳۸۶)، برخی به تحلیل فرایندها و الگوهای همگرایی در منطقه (گوهری‌مقدم و بشیری‌لاحقی، ۱۳۹۶) و بعضی به بررسی

وضعیت ائتلاف‌ها و اختلاف‌ها با استفاده از نظریه واقع‌گرایی (ولایتی و محمدی، ۱۳۸۹)، پرداخته‌اند. براین اساس مقاله حاضر هم از حیث موضوع و هم از حیث رویکرد از مطالعات پیشین این نشریه متمایز است.

۲-۱. پیشینه پژوهش در سایر منابع

در خصوص تحلیل وضعیت منطقه غرب آسیا منابع زیادی منتشر شده که از حیث رویکرد محتوایی به سه دسته قابل تقسیم هستند:

گروه اول از منظر «بیداری اسلامی» به تحلیل وضعیت غرب آسیا پرداخته‌اند؛ برای مثال می‌توان به مقاله‌های اسماعیلی و جاودانی مقدم (۱۳۹۹) و همچنین فلاحت‌پیشه، خرمشاد و موسوی (۱۳۹۷) اشاره داشت.

گروه دوم تحلیل فرایندهای امنیتی کلان حاکم بر منطقه را مدنظر داشته‌اند؛ برای مثال می‌توان به علایی (۱۳۹۷) و همچنین عطایی و میرنظامی (۱۴۰۰) اشاره داشت که با استفاده از نظریه‌های مختلف امنیتی وضعیت همکاری و منازعه میان کشورهای غرب آسیا را تحلیل نموده‌اند.

گروه سوم از منظر آینده‌شناسانه به تحلیل امکان شکل‌گیری اتحادها و ائتلاف‌ها در آینده منطقه پرداخته‌اند؛ برای مثال می‌توان به آثار احمدی‌پور، قادری‌حاجت و مختاری‌هشی (۱۳۸۹) و همچنین رسولی‌ثانی‌آبادی (۱۳۹۳) اشاره نمود. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود از منظر سازه‌انگاری و با تأکید بر تحلیل اندیشه نویسندگان ایرانی، این موضوع تاکنون تحلیل نشده و از این حیث پژوهش حاضر متمایز از مطالعات پیشین و مکمل آنها ارزیابی می‌شود.

۲. مفاهیم و مبانی نظری

مبانی اصلی پژوهش حاضر از حیث مفهومی و نظری عبارت‌اند از:

۲-۱. نظم منطقه‌ای

نظم به معنای وجود قواعد، ساختارها و روندهای نسبتاً مشخص رفتاری در یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای یا نظام بین‌المللی است که موجب می‌شود تا بازیگران در برابر رویدادها، رفتار نسبتاً مشخص و قابل‌انتظاری را از خود بروز دهند (فلاحت‌پیشه؛ خرمشاد و

موسوی، ۱۳۹۷، ص. ۳۳). سازه‌انگاران برآنند که امنیت ملی آن چیزی است که دولت‌ها از آن می‌فهمند (نک. مصطفوی و دیگران، ۱۴۰۱)؛ لذا «نظم‌های منطقه‌ای می‌توانند کم‌وبیش بر مبنای هنجارهای مشترک بنا شوند... اگرچه هم قدرت و هم ایده‌ها می‌توانند مناطق را بسازند؛ اما وقتی مناطق به‌صورت خالص بر پایه قدرت مادی ایجاد می‌شوند بدون هسته ایده‌محور یا اجماع دوام نمی‌آورند...» (پائول، ۱۴۰۱، ص. ۹۱).

۲-۲. منطقه غرب آسیا

منظور از منطقه غرب آسیا قلمرو جغرافیایی است که کشورهای ایران، ترکیه، پاکستان، عراق، عربستان، قزاقستان، یمن، افغانستان، ترکمنستان، ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان، اردن، سوریه، آذربایجان، فلسطین، کویت، قطر، امارات متحده عربی، عمان، لبنان و بحرین در آن قرار دارند (احمدی‌پور؛ قادری حاجت و مختاری‌هشی، ۱۳۹۸، ص. ۷۷). غرب آسیا در قالب یک منطقه دارای ویژگی‌های منحصربه‌فردی است که نمایانگر نقش مهم آن در معادلات سیاسی و بین‌المللی است. ازجمله اینکه بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت و گاز در جهان است. مهم‌ترین تنگه‌ها بین کانال سوئز، تنگه داردانل، تنگه بسفر، تنگه هرمز، باب‌المندب، خلیج فارس، دریای عمان، بحر احمر، دریای مدیترانه، دریای اژه و دریای سیاه در این منطقه ژئوپولیتیکی قرار دارند (رشیدی؛ عسکرخانی و مرادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۲۴).

۳-۲. سازه‌انگاری

سازه‌انگاری حد فاصل میان نظریات تبیینی و تأسیسی قرار می‌گیرد. این رویکرد اعتقاد دارد که تمامی دانش و نیز پدیده‌های انسانی برساخته‌اند و مشروط و وابسته به ذهنیت‌های انسان، تجربه اجتماعی و رسوم و پیمان‌های اجتماعی هستند و جهان به لحاظ اجتماعی ساخته شده است. مبنای این ساخت اصالت ایده و اندیشه است و ماهیت پدیده‌های اجتماعی با اشیا و موجودات مادی متفاوت است و اینکه کارگزاران یا کنشگران اجتماعی بر اساس مجموعه‌ای از عادت‌ها، دستورالعمل‌ها، رویه‌ها، واژگان و... به واقعیت‌های اجتماعی شکل می‌دهند. این رویه‌های کنشگران منفرد و جمعی، در طول زمان ساختارها را قوام می‌بخشند، تولید و بازتولید می‌کنند،

تغییر می‌دهند و خود نیز با همان ساختارها قوام می‌یابند (نک. مشیرزاده، ۱۳۹۱، ص. ۴). مهم‌ترین ارکان این نظریه عبارت‌اند از:

الف. هویت: منظور از هویت یعنی فهم‌ها و انتظارات در مورد خود. از دیدگاه این نظریه‌پردازان منافع نیز بر اساس هویت‌های اجتماعی بازیگران شکل می‌گیرند. هویت سیال است و برداشت کنشگران از خود، منافع و اهدافشان تغییرپذیر بوده و به تبع شکل‌گیری یک هویت جدید منافع جدید مطرح می‌شود (تلخیص معینی علمداری و راسخی، ۱۳۸۹، صص. ۱۹۱-۱۹۲)؛ بنابراین سازه‌انگاری جهان روابط بین‌الملل را به‌عنوان جهان برساخته ترسیم می‌کند که ساختارهای بینذهنی در قوام بخشیدن به آن و هویت کنشگران، منافع آنها و تعاملات آنها نقش دارند و این رویه‌های کنشگران است که به ساختارها شکل می‌دهد، آنها را بازتولید یا در آنها تحول ایجاد می‌کند. این رویه‌ها حتی می‌تواند به تغییرات بنیادی در شرایط بیانجامد.

ب. مناسبات ساختار - کارگزار: به اعتقاد سازه‌انگاران، ساختار و کارگزار به شکلی متقابل به یکدیگر قوام می‌بخشند و ساختارهای اجتماعی نتیجه پیامدهای کنش انسانی هستند. «توجه سازه‌انگاری به این است که ابژه‌ها و رویه‌های زندگی اجتماعی چگونه ساخته می‌شوند و سرشت کارگزاران یا سوژه‌ها چگونه قوام می‌یابد» (مشیرزاده، ۱۳۹۱، ص. ۷).

پ. هنجار: هنجارها «درک جمعی از رفتار مناسب بازیگران» می‌باشند. هنجارها به شکل‌گیری بازیگران کمک می‌کنند. حوزه فعالیت‌های بازیگران اجتماعی را تعیین می‌کنند و در جامعه بین‌المللی چهارچوبی را برای ارتباطات معنادار بین بازیگران فراهم می‌آورند (نک. بلامی، ۱۳۸۶، صص. ۵۱-۵۳). به این لحاظ هنجارها مبنای فکری مشترک بازیگران یک جامعه امن محسوب می‌شوند و بر اساس همین مبنای فکری مشترک است که هویت‌ها و در پی آن منافع مشترک این بازیگران در این جامعه شکل می‌گیرد.

ت. ایده‌ها: مناطق و نظم‌های منطقه‌ای می‌توانند حول انواع مختلف ایده‌ها (سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی) شکل بگیرند. سازه‌انگاران معتقدند که «مناطق به‌عنوان برساخته‌های اجتماعی ضرورتاً ایدئولوژیک هستند و بدون توجه به انواع ایده‌ها، توضیح در مورد موجودیت یا ویژگی فرایند منطقه‌سازی، توسعه و حفظ مناطق

نمی‌تواند کامل باشد» (پائول، ۱۴۰۱، ص. ۹۱). هرچند ایده‌ها به‌تنهایی مناطق را نمی‌سازند و نیروهای مادی نیز در این زمینه نقش ایفا می‌کنند؛ اما ایده‌ها بخشی بزرگ از آنچه مناطق را می‌سازند؛ هستند، مرزها و عضویت در مناطق را شکل می‌دهند و مسئله پایداری و ناپایداری آنها را تعیین می‌کنند.

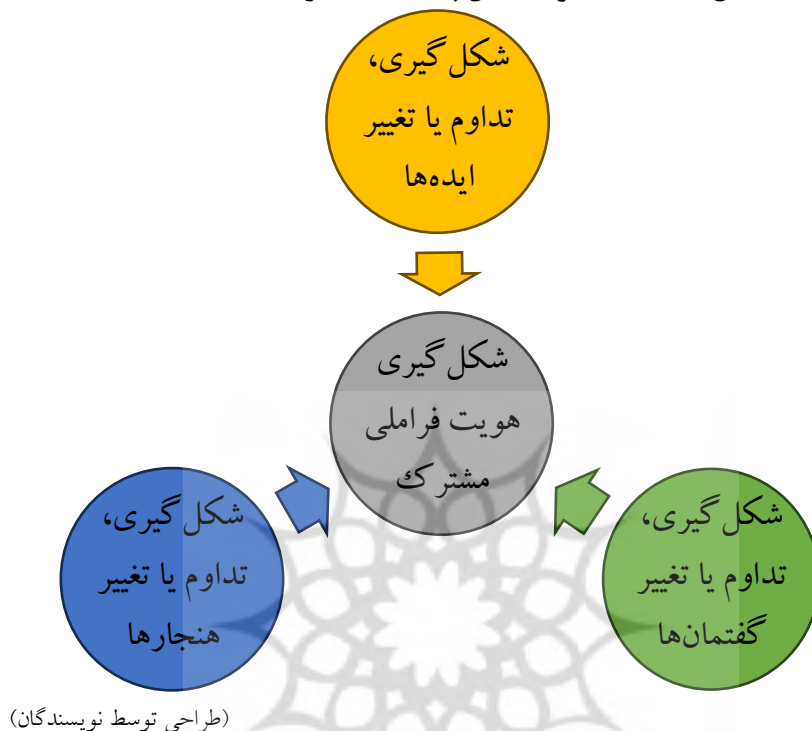
ث. **گفتمان:** سازه‌انگاری به‌جای رفتار فردی، نگاه ما را متوجه ساختارهای هنجاری شکل‌دهنده به روندهای تعامل‌گرا و بین‌الذهانی می‌سازد (متقی و قره‌بیگی، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۶). ساخت اجتماعی واقعیت «لزوماً با واژگانی واحد بیان نمی‌شود. گاه بر فرهنگ، گاه بر گفتمان، یا مانند آنها تمرکز می‌شود» (مشیرزاده، ۱۳۹۱، ص. ۴). ساختارهای ذهنی که دربرگیرنده باورها، انگاره‌ها، طرح‌های ذهنی و ایدئولوژی است، طرز فکر یا رواج جمعی یک جامعه را پدید می‌آورند. چراکه ساختارهای ذهنی بر هویت کشورها، منافع و رفتار آنها تأثیر می‌گذارند و منافع بر پایه آنها تعریف و مرزبندی می‌شوند (متقی و قره‌بیگی، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۴).

درمجموع می‌توان گفت همگرایی ارزشی می‌تواند از طریق یادگیری اجتماعی متقابل منجر به شکل‌گیری هویت‌های مشترک فراملی شود (مسعودی، ۱۴۰۱، ص. ۲۱). براین‌اساس و با عنایت به موارد پیش‌گفته می‌توان گفت که با شناسایی «هنجارها»، «گفتمان‌ها» و «ایده‌ها»ی مشترک در منطقه غرب آسیا می‌توان بر اساس کارکرد و رابطه «ساختار - کارگزار» در راستای شکل‌دهی به یک «هویت» فراملی مشترک میان کشورهای منطقه اقدام نمود که این هویت فراملی مشترک به‌نوبه‌خود پایه شکل‌گیری نظم نوین منطقه خواهد بود.

۲-۴. الگوی تحلیل

اگر همچون سازه‌انگاران بپذیریم که هنجارها، گفتمان‌ها و ایده‌ها هستند که هویت موجودیت‌های اجتماعی را شکل می‌دهند و واحدهای سیاسی نیز منافع و تهدیدات خود را بر مبنای هویت خود تعیین می‌کنند؛ در این‌صورت می‌توان الگوی تحلیل پژوهش را به‌صورت زیر طراحی نمود:

شکل شماره (۱): الگوی تحلیل پدیده‌ها در نظریه سازه‌انگاری

۳. روش‌شناسی

این پژوهش کاربردی و از نوع تجویزی است. در آن با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش فراتحلیل و نرم‌افزار MAXQDA2020 داده‌های گردآوری شده تجزیه و تحلیل شده‌اند. به نحوی که در مرحله اول از طریق مطالعه اسنادی و فیش‌برداری، داده‌های اولیه جمع‌آوری شده و با عنایت به ماهیت کیفی داده‌ها، با استفاده از روش فراتحلیل، چگونگی شکل‌دهی به نظم نوین منطقه، مبتنی بر ترکیب نتایج مطالعات قبلی بر اساس نظریه سازه‌انگاری تحلیل شده است.

الف. قلمرو پژوهش: قلمرو زمانی پژوهش به ۱۵ سال اخیر محدود شده است. به لحاظ قلمرو مکانی نیز به منطقه غرب آسیا منحصر می‌گردد و محدوده موضوعی پژوهش در چهارچوب حکمرانی و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای قرار می‌گیرد.

ب. جامعه آماری و روش نمونه‌گیری: پژوهش ماهیت تحقیق در عملیات نرم دارد؛ لذا جامعه آماری آن تمامی پژوهش‌های مرتبط با مسائل سیاسی و امنیتی حوزه غرب آسیا است که بر اساس جستجوی ترکیبی کلیدواژه‌های «غرب آسیا (خاورمیانه)»، «نظم منطقه‌ای»، «همگرایی»، «امنیت منطقه‌ای»، «نظم نوین»، «برسازی»، «منطقه‌گرایی»، «هویت»، «هنجارها»، «همکاری» و «نظم مطلوب منطقه‌ای» در بازه زمانی مدنظر در پایگاه داده‌ها و اطلاعاتی علمی پورتال جامع علوم انسانی، نورمگز و پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی استخراج شدند و با استفاده از روش قضاوتی و هدفمند، ۵۲ مقاله علمی و پژوهشی پالایش و انتخاب شدند که در مراحل بعدی با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA2020 از محتوا و نتایج آنها بهره‌برداری شد.

پ. کاربست روش: بر اساس روش فراثلیل و با عنایت به مدل مفهومی پژوهش مراحل ذیل طی شده‌است:

گام اول: تدوین سؤال‌های پژوهش؛

گام دوم: جستجو در ادبیات موضوع، داده‌ها (شامل مقالات علمی و پژوهشی) بر اساس کلیدواژه‌های مرتبط با موضوع از پایگاه‌های داده استخراج شدند.

گام سوم: آماده‌سازی داده‌ها؛ تعداد ۵۲ مقاله مرتبط بر اساس اهداف پژوهش (روش قضاوتی هدفمند) انتخاب و وارد نرم‌افزار شدند.

گام چهارم: کدگذاری؛ ابتدا ماتریس‌های تحلیل ساختمان ساخته شد و سپس کدبندی داده‌ها بر اساس مقوله‌ها (شامل هنجارها، گفتمان‌ها و ایده‌ها) صورت پذیرفت و درنهایت داده‌ها بر اساس آنها و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA2020 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

گام پنجم: تدوین گزارش نتایج؛ ۲۵ مقوله در حوزه هنجارهای مشترک، ۱۷ مقوله در حوزه ایده‌های مشترک و ۲۴ مقوله در حوزه گفتمان‌های مشترک شناسایی شدند که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۴. هنجارهای مشترک در نظم منطقه‌ای غرب آسیا

تعداد ۲۵ هنجار نقش‌آفرین در نظم‌سازی نوین در غرب آسیا توسط نویسندگان ایرانی

مورد تأکید قرار گرفته است که با عنایت به میزان فراوانی آنها می‌توان آنها را در قالب هفت اولویت به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

جدول شماره (۱): زیرمقوله‌های هنجارهای مشترک منطقه غرب آسیا (n=۹۳)

زیرمقوله	فراوانی	درصد فراوانی
عدم مداخله	۴	۴,۳۰
استقلال منطقه‌ای	۳	۳,۲۳
هم‌زیستی مسالمت‌آمیز	۵	۵,۳۸
یکپارچگی سرزمینی	۵	۵,۳۸
مبارزه با رژیم صهیونیستی	۶	۶,۴۵
حق تعیین سرنوشت	۳	۳,۲۳
نمادها و بنیان‌های اسلامی	۲	۲,۱۵
تعصب اسلامی	۱	۱,۰۸
وحدت اسلامی	۹	۹,۶۸
حقوق بشر اسلامی	۳	۳,۲۳
عدالت	۶	۶,۴۵
رشد و توسعه	۴	۴,۳۰
صلح و ثبات	۶	۶,۴۵
مبارزه با فساد اقتصادی	۵	۵,۳۸
مبارزه با جرایم سازمان‌یافته	۳	۳,۲۳
اصلاحات اقتصادی	۵	۵,۳۸
مقابله با اسلام‌هراسی	۳	۳,۲۳
کاهش شکاف طبقاتی	۳	۳,۲۳
احترام به حقوق اقلیت‌ها	۲	۲,۱۵
امنیت زیستی	۴	۴,۳۰
مقابله با انحرافات اخلاقی	۲	۲,۱۵

زیرمقوله	فراوانی	درصد فراوانی
تقویت بنیان خانواده	۲	۲,۱۵
مقابله با سبک زندگی غربی	۲	۲,۱۵
پاسداری از اماکن اسلامی	۲	۲,۱۵
الگو قراردادن پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)	۳	۳,۲۳

(یافته‌های پژوهش حاضر)

اولویت (۱). تحلیل‌ها حکایت از آن دارد که نویسندگان ایرانی فقط یک مورد را دارای اولویت نخست تشخیص داده و بر وحدت اسلامی به صورت اجماعی تأکید دارند.

اول. وحدت اسلامی: از دیدگاه ایشان در متن اسلام، واحد تحلیل، امت اسلامی است (قهرمان‌پور، ۱۳۸۳، صص. ۳۵-۴۱). «مسلمانان در یک نظام واحد به نام امت قرار می‌گیرند» (گوهری مقدم و بشیری لحاقی، ۱۳۹۶، ص. ۸۳) و «دارای اشتراکات دینی کافی برای اتحاد و همبستگی هستند» (اسماعیلی و جاودانی مقدم، ۱۳۹۹، ص. ۲۰۱).

اولویت (۲). بعد از وحدت اسلامی، طیف متنوعی از پیشنهادها برای قرارگرفتن در اولویت دوم ارائه شده که عبارت‌اند از:

دوم. مبارزه با اشغالگری رژیم صهیونیستی: گذشته از سیاست‌های مثبت و فعال جبهه مقاومت و همراهی بدنه اجتماعی در منطقه برای مقابله با رژیم صهیونیستی، می‌توان به اظهارنظر برخی از مقامات کشورهای منطقه نیز اشاره داشت که اگرچه ممکن است از عمق و اعتبار اجتماعی برخوردار نباشد؛ اما حداقل نشان می‌دهد که در ظاهر مقابله با اقدامات رژیم صهیونیستی را یک ضرورت می‌دانند. بن فرحان وزیر خارجه سعودی در دیدار با امیر عبداللّه‌یان وزیر امور خارجه ایران اظهار داشته که «در خصوص حمایت از ملت فلسطین و ایجاد فوری آتش‌بس و ارسال کمک‌های فوری انسان‌دوستانه نیز نگاه مشترک داریم و به تلاش‌ها ادامه خواهیم داد» (خبرگزاری ایرنا، ۱۴۰۲/۰۹/۲۲).

سوم. عدالت: گروهی از اندیشمندان بر این اعتقادند که مصلحت جماعت بر کلیه مصالح برتری دارد به‌زعم ایشان هر آنچه بتواند بین منافع افراد و گروه‌ها جمع نماید و نوعی هماهنگی ایجاد کند، اولویت دارد؛ به عبارت دیگر هنر «عدالت»، تولید همین

همگرایی بوده و از این رو، جوهره عدالت، ایجاد همگرایی و خروج از تعارض است (تلخیص افتخاری، ۱۳۹۲، ص. ۳۶).

چهارم. صلح و ثبات: وضعیت منطقه باعث ظهور معمای امنیت و به تبع آن کاهش بهره صلح در منطقه شده است (نک. هاشمی؛ دانش‌نیا و احمدیان، ۱۴۰۱)؛ لذا ایجاد صلح و ثبات پایدار به عنوان بستر پیشرفت منطقه، از اهمیت برخوردار است. **اولویت (۳).** در این بخش نیز پیشنهادات متفاوتی ارائه شده که عبارت‌اند از:

پنجم. هم‌زیستی مسالمت‌آمیز: خط‌مشی استعمار نو «تفرقه بینداز و حکومت کن»... فقط تنش‌ها را در منطقه افزایش داده [است] (Koechler, 1997, p. 87). دولت‌های منطقه با شناخت این اثر در صدد جلوگیری از تأثیر سوء آن بر روابط با همسایگان خود برآمده‌اند» (جوادی‌ارجمند و احمدی، ۱۳۹۱، ص. ۸۶۹).

ششم. یکپارچگی سرزمینی کشورها: «کشورهای منطقه همواره بر ضرورت احترام به تمامیت ارضی... تأکید کرده و با هرگونه تغییر در ژئوپلیتیک منطقه و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی مخالفت دارند» (خبرگزاری میزان، ۱۴۰۲/۰۶/۲۰).

هفتم. اصلاحات اقتصادی: «همان‌گونه که کشورهای منطقه غرب آسیا برای بهبود محیط کسب‌وکار و فضای سرمایه‌گذاری تلاش می‌کنند باید بر کمبود نهادی، تحقیقاتی و سیاستی غلبه کنند» (عرفانی‌جهانشاهی و خیرخواهان، ۱۳۹۳، ص. ۸).

هشتم. مبارزه با فساد اقتصادی: «کشورهای خاورمیانه می‌بایست اقداماتی در زمینه کاهش فساد و افزایش اعتماد عمومی به سیاستمداران انجام دهند» (جلالی و پرچمی، ۱۳۹۵، صص. ۱۱۶-۱۳۷).

اولویت (۴). در این قسمت سه مورد پیشنهاد شده است:

نهم. عدم مداخله: مقامات کشورهای منطقه همواره بر اصولی نظیر اصل حاکمیت سرزمینی و تبعیت از اصل عدم مداخله و تعقیب منافع ملی در چهارچوب مرزهای دولتی تأکید می‌نمایند (روزنامه کیهان، ۱۴۰۲/۰۷/۰۲) و تمایل دارند روابط خارجی خود را در چهارچوب اصول مذکور توسعه بدهد (خبرگزاری: TRT10/10/2017؛ احمدی‌خوی؛ متقی و نیاکوئی، ۱۳۹۷، ص. ۸۳؛ کرمی، ۱۳۹۲/۰۶/۱۲).

دهم. رشد و توسعه: مسائل اقتصادی و تک‌محصولی بودن کشورهای منطقه، مسائل فراوانی به همراه داشته است (یعقوبی، عزتی و رومینا، ۱۳۹۹، ص. ۲۴۳) براین اساس رشد و توسعه همه‌جانبه اقتصادی به یکی از هنجارهای منطقه تبدیل شده است. یازدهم. امنیت زیستی: غرب آسیا با مشکلات عدیده زیست‌محیطی مواجه است. مسئله محیط‌زیست به یکی از دغدغه‌های سیاست‌گذاران و دولتمران تبدیل شده است (تقی‌پور و تقی‌پور، ۱۳۹۹، صص. ۱۱-۱۲).

اولویت (۵). تعداد موارد در این بند به نسبت بیشتر بوده و عبارت‌اند از: دوازدهم. الگوگیری از پیغمبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم): اصل وحدت با محوریت رسول‌الله به تأسی از آیه ۲۱ سوره «احزاب» در میان تمامی فرقه‌ها و مذاهب اسلامی یک امر انکارناپذیر است.

سیزدهم. کاهش شکاف طبقاتی: توزیع نادرست و زیان‌بار ثروت به شکاف‌های طبقاتی در این کشورها دامن زده و مایه فساد و مصرف‌گرایی بی‌اندازه دولتمردان و توانگران و ایجاد یک شکاف خطرناک میان گروه حاکم و توده مردم شده است (مسعودنیا؛ هوشیارمنش و قارداشی، ۱۳۹۴، ص. ۷۲).

چهاردهم. مقابله با اسلام‌هراسی: «اسلام‌هراسی [حیات مسلمانان] را در ساحت‌های گوناگون متأثر ساخته است.. که لشکرکشی نظامی به کشورهای اسلامی و غارت منابع سرشار آنان از مصادیق آن است (تلخیص عیسی‌زاده و شرف‌الدین، ۱۳۹۷، ص. ۵۱).

پانزدهم. مبارزه با جرایم سازمان‌یافته: «یکی از الزامات کاهش تهدیدهای ناشی از جرایم سازمان‌یافته، انعقاد قرارداد منطقه‌ای و بین‌المللی جهت همکاری‌های پلیسی، قضایی، اداری و... است» (تلخیص شمس‌ناتری، ۱۳۸۳).

شانزدهم. حقوق بشر اسلامی: «جوامع اسلامی نسبت به اعلامیه جهانی و حقوق بشر غربی انتقاد داشتند؛ لذا در چهارچوب سازمان همکاری اسلامی قوانین و مقررات حقوق بشر اسلامی را تصویب کردند» (تلخیص فرهادی؛ کسرای و توسلی‌رکن‌آبادی، ۱۴۰۱، ص. ۸۷). در ادامه نیز «شکل‌گیری و ایجاد ترتیبات منطقه‌ای برای حقوق بشر اسلامی مطرح شد» (تلخیص مظفری، ۱۳۸۷، ص. ۳۴).

هفدهم. حق تعیین سرنوشت: «این اصل یکی از عالی‌ترین... اندیشه‌های حقوق بین‌الملل به حساب می‌آید» (امیدی، ۱۳۸۵، صص. ۲۲۷-۲۲۹). «بر اساس این حق، همه دولت‌ها می‌توانند امور خود را در زمینه‌های مختلف اداره و راهبری کنند» (رحمانی، ۱۳۹۸، ص. ۲۳۵).

هجدهم. استقلال منطقه‌ای: «مقابله با سیاست‌های مداخله‌جویانه قدرت‌های غربی در امور ملت‌ها یکی از ویژگی‌های منطقه است؛ به گونه‌ای که روزه‌روز از میزان نفوذ قدرت‌های [بیگانه]... در منطقه کاسته می‌شود و این بازیگران منطقه‌ای هستند که امور ملت‌های خود را به دست می‌گیرند» (تلخیص اسماعیلی و جاودانی مقدم، ۱۳۹۹، ص. ۲۰۴).

نوزدهم. نمادها و بنیان‌های اسلامی مشترک: درک واقعیت‌ها می‌تواند اجماعی ایدئولوژیک میان کشورهای منطقه پدید آورد (تلخیص رشیدی؛ عسکرخانی و مرادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۳۸).

اولویت (۶). در این قسمت پنج مورد مدنظر نویسندگان بوده است:

بیستم. احترام به حقوق اقلیت‌ها: تلاش در رفع تبعیض و رعایت حقوق اقلیت‌ها می‌تواند یکی از معیارهای مهم ارزش‌گذاری و ارتقاء جایگاه منطقه‌ای باشد (تلخیص فضلی‌خانی، ۱۳۹۶، ص. ۱۳۰).

بیست و یکم. مقابله با انحرافات اخلاقی: «یکی از ابعاد مهم تهاجم فرهنگی غرب در جهان اسلام زدودن معرفت دینی است. غرب استعمارگر [می‌خواهد] از راه رواج فحشاء و منکرات جلوی رشد اسلامی را بگیرد» (عاشوری لنگرودی، ۱۳۹۷، صص. ۲۸-۲۷).

بیست و دوم. تقویت بنیان خانواده: «در کنار جنگ علیه اسلام، شاهد جنگ علیه خانواده نیز هستیم. خانواده... امروز در معرض تهدید قرار گرفته است... همه رهبران جهان و رهبران ادیان الهی [می‌بایست] به وظیفه تاریخی خود در حمایت از جایگاه اصیل مفهوم خانواده و مقابله با روایت‌های ساختگی عمل نمایند» (رئیس‌جمهور ج.ا.ایران، خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۶/۲۹).

بیست و سوم. مقابله با سبک زندگی غربی: ترویج سبک زندگی غربی در راستای استمرار منافع نظام سرمایه‌داری است که با بسیاری از ارزش‌های اسلامی در تضاد

آشکار است.

بیست و چهارم. پاسداری از اماکن مقدس اسلامی: لزوم پاسداشت و حراست از مسجدالحرام، مسجدالنبی، مسجدالاقصی و سایر مظاهر تمدنی و اسلامی اهمیت بالایی برای مسلمانان دارد. برخی از این اماکن مورد تهدید جدی قرار گرفته‌اند. اولویت (۷). در این قسمت نیز همانند اولویت اول، فقط یک مورد مدنظر بوده است. بیست و پنجم. تعصب اسلامی: با شکست‌های پی‌درپی رویکردهای ناسیونالیستی و عرب‌گرایی، بحران هویتی در میان مردمان منطقه شکل گرفت که تنها با بازگشت به سوی خدا و پیاده‌سازی احکام واقعی دین، می‌توان از آن عبور کرد (خراسانی، ۱۴۰۱، ص. ۱۵۰)، و در حال حاضر نیز اسلام به گفتمان سیاسی فعال در منطقه تبدیل شده است (خراسانی، ۱۴۰۱، ص. ۱۵۰).

نمودار شماره (۱). هنجارهای مشترک مؤثر در نظم نوین منطقه غرب آسیا

(یافته‌های پژوهش)

۵. ایده‌های مشترک در نظم نوین منطقه غرب آسیا

تعداد ۱۷ مورد به‌عنوان ایده‌های نقش‌آفرین در نظم‌سازی نوین در غرب آسیا توسط

نویسندگان ایرانی مورد تأکید قرار گرفته است که با عنایت به میزان فراوانی آنها می‌توان آنها را در قالب ۸ اولویت به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

جدول شماره (۲): زیرمقوله‌های ایده‌های مشترک منطقه غرب آسیا (n=۶۷)

درصد فراوانی	فراوانی	زیر مقوله
۵,۹۷	۴	امنیت درون‌زا و دسته‌جمعی
۴,۴۸	۳	سازمان همکاری‌های اسلامی
۷,۴۶	۵	مسیرهای بین‌المللی
۴,۴۸	۳	سرمایه‌گذاری مشترک
۱,۴۹	۱	سازمان اکو
۷,۴۶	۵	انتقال فناوری
۴,۴۸	۳	هم‌افزایی اقتصادی
۱۰,۴۵	۷	منع سلاح‌های کشتار جمعی
۱۱,۹۴	۸	حل مسالمت‌آمیز اختلافات
۴,۴۸	۳	شورای همکاری خلیج فارس
۴,۴۸	۳	اپک گازی
۱۳,۴۳	۹	همکاری در حوزه نفت
۴,۴۸	۳	کنترل رقابت‌های تسلیحاتی
۴,۴۸	۳	همایش وحدت اسلامی
۴,۴۸	۳	همکاری‌های بهداشتی درمانی
۲,۹۹	۲	جنش عدم تعهد
۲,۹۹	۲	بانک توسعه اسلامی

(یافته‌های پژوهش حاضر)

اولویت (۱). به‌عنوان ایده مشترک، تنها یک مورد پیشنهاد شده است:

اول. توسعه همکاری‌ها در حوزه نفت: عواملی همچون موقعیت ژئواستراتژیک کشورهای منطقه در ارتباط با نفت، مهم‌ترین بنیان‌های تحقق همگرایی در جنوب غرب

آسیا می‌باشد (یعقوبی، عزتی و رومینا، ۱۳۹۸، ص. ۹۱).

اولویت (۲). در این قسمت نیز یک ایده فقط پیشنهاد شده است:

دوم. تقویت سیاست حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات: «حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات، احترام به حاکمیت و امنیت کشورها، و تعهد به گفت‌وگوهای مستمر، مدیریت تعارض و جلوگیری از درگیری و ایجاد صلح، اقدامات اعتمادساز... می‌تواند در تحقق [همگرایی در خاورمیانه] مؤثر باشد» (تلخیص ارغوانی‌پیرسلامی و خوش‌گفتار، ۱۳۹۶، ص. ۹۷).

اولویت (۳). در این قسمت نیز یک ایده فقط پیشنهاد شده است:

سوم. کمک به توسعه منع سلاح‌های کشتار جمعی: ممنوعیت تولید، نگهداری و استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی به‌ویژه تسلیحات هسته‌ای بر اساس حقوق اسلامی به اثبات رسیده است (داودی‌لیمونی و داودی‌لیمونی، ۱۳۹۴، ص. ۷۰).

اولویت (۴). در این قسمت دو پیشنهاد اصلی وجود دارد:

چهارم. انتقال بیشتر فناوری‌ها میان کشورهای منطقه: انتقال بین‌المللی فناوری و نقش آن در توسعه صنعتی کشورها و پرکردن شکاف فناوری بین کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه‌یافته، لازمه‌ای انکارناپذیر است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱/۰۹/۱۲).

پنجم. توسعه مسیرهای مواصلاتی بین‌المللی: جایگاه راهبردی منطقه می‌تواند نقش مهمی را در ترانزیت کالا داشته و در نتیجه موقعیت ممتازی را از لحاظ اقتصادی برای این کشورها پدید آورد (معین‌الدینی، ۱۳۸۶، ص. ۷۰).

اولویت (۵). در این قسمت یک ایده فقط پیشنهاد شده است:

ششم. تأکید بر امنیت درون‌زا و دسته‌جمعی منطقه: یکی دیگر از مؤلفه‌های نظم در حال شکل‌گیری در غرب آسیا، توانمندی منطقه در حل منازعات از طریق نیروهای برآمده از میان ملت‌های منطقه است (اسماعیلی و جاودانی‌مقدم، ۱۳۹۹، ص. ۲۰۶؛ مکرمی و ستوده‌ارانی، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۶).

اولویت (۶). بیشترین ایده‌های پیشنهادی در این اولویت قرار دارد:

هفتم. تقویت سازمان همکاری‌های اسلامی: ظهور اندیشه همگرایی بر اساس عامل دین را باید در شکل‌گیری سازمان کنفرانس اسلامی جستجو کرد که بعدها به سازمان همکاری‌های اسلامی تغییر نام داد. این سازمان اکنون بیش از ۵۵ عضو دارد (احمدی‌پور؛ قادری حاجت و مختاری‌هشی، ۱۳۸۹، ص. ۱۰۲).

هشتم. توسعه سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی مشترک: «در کشورهای جنوب غرب آسیا... توجه به رویکردهای اقتصادی حوزه‌های مشترک سرمایه‌گذاری می‌تواند عاملی برای ایجاد همگرایی باشد» (یعقوبی؛ عزتی و رومینا، ۱۳۹۸، صص. ۸۶-۸۷).

نهم. تقویت همایش وحدت اسلامی: «عواملی همچون... شکل‌گیری سازمان‌های منطقه‌ای مانند همایش اسلامی و... مهم‌ترین بنیان‌های تحقق همگرایی در جنوب غرب آسیا می‌باشد» (یعقوبی؛ عزتی و رومینا، ۱۳۹۸، ص. ۹۱).

دهم. تقویت هم‌افزایی‌های اقتصادی: هم‌افزایی و همگرایی مؤثر کشورهای منطقه می‌تواند آنها را به یک قطب مهم در عرصه اقتصاد بین‌المللی تبدیل سازد و زمینه رشد همه‌جانبه را در تمامی کشورهای منطقه فراهم سازد (معین‌الدینی، ۱۳۸۶، ص. ۷۲).

یازدهم. تقویت شورای همکاری خلیج فارس: «در منطقه‌گرایی، بازیگران همسو در تلاش هستند تا منافع مشترک خود را در قالب همکاری دنبال نمایند. ... مهم‌ترین نماد منطقه‌گرایی در خاورمیانه، شورای همکاری خلیج فارس می‌باشد» (رسولی‌ثانی‌آبادی، ۱۳۹۳، ص. ۱۸۰؛ رشیدی؛ عسکرخانی و مرادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۳۴).

دوازدهم. توجه به مسائل اپک گازی و حل آنها: کشورهای بزرگ تولیدکننده گاز و دارندگان منابع گازی چنین سازمانی را موجب نزدیکی نظرهای خود و هماهنگی جهت حفظ منافع مشترک می‌دانند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۶/۰۴/۱۵).

سیزدهم. تقویت همکاری‌های بهداشتی - درمانی: همکاری‌های بهداشتی - درمانی کشورهای منطقه در قالب نهادهایی مثل دفتر مدیترانه شرقی سازمان جهانی بهداشت می‌تواند یکی از زمینه‌های همگرایی کشورهای منطقه باشد.

چهاردهم. کنترل رقابت‌های تسلیحاتی: «برای ایجاد همگرایی در خاورمیانه... تعهد به منطقه‌ای عاری از سلاح‌ها و رقابت‌های تسلیحاتی... می‌تواند مؤثر باشد» (ارغوانی

پیرسلامی و خوش‌گفتار، ۱۳۹۶، ص. ۹۷).

اولویت (۷). در این قسمت دو ایده پیشنهادی وجود دارد:

پانزدهم. توجه به ظرفیت‌های جنبش عدم تعهد: «از پیمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که کشورهای خاورمیانه در آنها عضویت داشته و سبب همگرایی میان آنان می‌شود می‌توان به ... جنبش عدم تعهد اشاره کرد» (معین‌الدینی، ۱۳۸۶، ص. ۷۳).

شانزدهم. تقویت بانک توسعه اسلامی: «بانک توسعه اسلامی یکی از مؤسسات بزرگ مالی توسعه‌ای بین‌المللی و از نهادهای تخصصی سازمان همکاری‌های اسلامی است که با هدف پیشبرد توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان کشورهای غیر عضو... تأسیس شد» (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۳/۰۲/۱۶).

اولویت (۸). در این قسمت یک مورد پیشنهاد وجود دارد:

هفدهم. تأسیس سازمان‌هایی شبیه اکو: شکل‌گیری سازمان‌های منطقه‌ای مانند اکو مهم‌ترین بنیان‌های تحقق همگرایی در جنوب غرب آسیا می‌باشد (یعقوبی؛ عزتی و رومینا، ۱۳۹۸، ص. ۹۱).

نمودار شماره (۲). ایده‌های مشترک مؤثر در نظم نوین منطقه غرب آسیا

(یافته‌های پژوهش)

۶. زیرمقوله‌های گفتمانی مشترک در نظم‌سازی نوین منطقه غرب آسیا

تعداد ۲۴ زیر مقوله گفتمانی نقش‌آفرین در نظم‌سازی نوین در غرب آسیا توسط نویسندگان ایرانی مورد تأکید قرار گرفته است که با عنایت به میزان فراوانی آنها می‌توان آنها را در قالب ۸ اولویت به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

جدول شماره (۳): زیرمقوله‌های گفتمان‌های مشترک منطقه غرب آسیا (n=۸۳)

زیر مقوله	فراوانی	درصد فراوانی
مدیریت معضل آب	۴	۴٫۸۲
مدیریت زیست‌محیطی	۴	۴٫۸۲
مقابله با فقر	۵	۶٫۰۲
رشد و توسعه اقتصادی	۶	۷٫۲۳
توسعه صنعت گردشگری	۳	۳٫۶۱
مقابله با تروریسم	۵	۶٫۰۲
سیاست ثبات انرژی	۴	۴٫۸۲
سیاست نگاه به شرق	۴	۴٫۸۲
پرهیز از یکجانبه‌گرایی	۲	۲٫۴۱
رشد سرمایه‌گذاری خارجی	۵	۶٫۰۲
تنش‌زدایی و اعتمادسازی	۵	۶٫۰۲
توسعه انسانی	۲	۲٫۴۱
تعامل سازنده	۳	۳٫۶۱
فاصله گرفتن از اقتصاد نفتی	۲	۲٫۴۱
توقف درگیری‌های نظامی	۵	۶٫۰۲
ارتقا جایگاه منطقه	۲	۲٫۴۱
موقعیت ژئوپلیتیکی	۶	۷٫۲۳
شفاف‌سازی و اقناع	۳	۳٫۶۱
موضع‌گیری مشترک	۲	۲٫۴۱

زیر مقوله	فراوانی	درصد فراوانی
همکاری علمی و فناوری	۳	۳,۶۱
همایش‌های امنیتی	۲	۲,۴۱
توسعه مناسبات فرهنگی	۲	۲,۴۱
مبارزه با اختلاف مذهبی	۱	۱,۲۰
شکل دهی به تمدن اسلامی	۳	۳,۶۱

(یافته‌های پژوهش حاضر)

اولویت (۱). در این قسمت دو زیرگفتمان مطرح شده است:

اول. بهره‌برداری مشترک از موقعیت ژئوپلیتیک منطقه: کشورهای غرب آسیا با دسترسی به اقیانوس هند و تسلط بر تنگه‌های استراتژیک بسفر و داردانل، سوئز، باب‌المندب و هرمز از موقعیت برجسته‌ای جهت تأثیرگذاری بر تحولات جهانی برخوردارند (احمدی‌پور؛ قادری حاجت و مختاری‌هشی، ۱۳۸۹، ص. ۱۰۳).

دوم. رشد و توسعه اقتصادی: اقتصاد، مهم‌ترین و اصلی‌ترین پیشران شکل‌دهنده به نظم نوین آینده منطقه خواهد بود؛ بنابراین، یکی از پایه‌هایی که الگوی مطلوب در آینده باید بر آن استوار باشد، اقتصاد است (قدسی، ۱۳۹۷، ص. ۲۲۳).

اولویت (۲). در این قسمت پنج زیرگفتمان اصلی پیشنهاد شده است:

سوم. مقابله با فقر: «پدیده اقتصادی فقر...، از چالش‌های مهم کشورهای درحال توسعه است به طوری که از عمده‌ترین اهداف اقتصادی این کشورها، اجرای سیاست‌های کاهش فقر و تعدیل توزیع درآمد و ثروت بین اقشار مختلف جامعه است» (سپهردوست و دیگران، ۱۴۰۰، ص. ۲۰۳).

چهارم. مقابله با تروریسم: «مهم‌ترین تهدید [مشترک کشورهای] خاورمیانه، تروریسم و مصادیق آن از جمله داعش است» (رشیدی؛ عسکرخانی و مرادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۰). «برای جلوگیری از شکل‌گیری [این نوع تهدیدات پیشنهاد می‌شود] که زمینه‌های همگرایی بین این کشورها فراهم شود» (دهقانی‌فیروزآبادی و بهادرخانی، ۱۳۹۹، ص. ۳۰).

پنجم. رشد میزان سرمایه‌گذاری خارجی: «اقتصاد خاورمیانه در حال پوست انداختن

است... درحالی‌که در سال ۲۰۲۲ جهان افت ۱۲ درصدی را در میزان سرمایه‌گذاری خارجی تجربه کرده، میزان جذب سرمایه خارجی در کشورهای حوزه خلیج فارس ۱۰ درصد رشد داشته است» (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۲/۰۷/۱۳).

ششم. تنش‌زدایی و اعتمادسازی: «ترتیبات امنیتی جامع در منطقه، اگر بر مبنای تنش‌زدایی و حرکت در مسیر تقویت اعتماد شکل بگیرد و دفاع از صلح و امنیت در درجه نخست...، مناسبات تازه پدید خواهد آمد که از درگیری و جنگ جلوگیری و از منافع مشروع همه کشورهای منطقه حمایت... کند» (مطلبی؛ کاظمی و غفاری، ۱۳۹۱، ص. ۱۵۵).

هفتم. توقف درگیری‌های نظامی: «کشورهای منطقه به دلیل تحمل خسارت‌های هنگفت مالی و انسانی... درگیری‌های پرهزینه به هوشمندی لازم برای جلوگیری از شکل‌گیری مجدد شرایط خسارت‌بار [گذشته] رسیده‌اند» (نورنیوز، ۱۴۰۱/۰۴/۲۲).

اولویت (۳). نویسندگان ایرانی چهار زیرگفتمان را در اینجا پیشنهاد داده‌اند:

هشتم. مدیریت معضل آب: طبق اعلام مطالعات سازمان ملل متحد، کمبود آب، بحرانی حاد در سراسر خاورمیانه می‌باشد. بحرانی که تنها از طریق اعمال برنامه‌ریزی‌های کلان و واقع‌بینانه و مبتنی بر تعاملات بین‌المللی و با استفاده از تمامی امکانات و ظرفیت‌ها قابل کنترل خواهد بود (تلخیص دهشیری و افشار، ۱۳۹۸).

نهم. مدیریت معضلات زیست‌محیطی: منطقه با چالش‌های زیست‌محیطی متعددی مواجه است؛ در نتیجه، مدیریت منابع طبیعی و حفاظت از محیط زیست ضرورتی بسیار حیاتی است؛ امری که در عرصه منطقه‌ای همکاری بین کشورها و اتخاذ سیاست‌های مشترک برای مدیریت منابع و تغییرات آب‌وهوایی را می‌طلبد (تلخیص مظاهری، ۱۴۰۲/۰۵/۰۷).

دهم. سیاست ثبات انرژی: «دیدگاه‌های مشترک ج.ا.ایرن و عربستان درباره تعیین مشخص قیمت نفت... در برهه‌هایی... باعث کمترشدن تنش‌ها شده و... سرفصل جدیدی از روابط میان دو کشور... گشود. این رویکرد نیز به نوبه خود بر روابط ایران و سایر کشورهای منطقه تأثیرگذار بود و باعث تعدیل دیدگاه‌ها میان طرفین می‌شد»

(رشیدی؛ عسکرخانی و مرادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۱).

یازدهم. سیاست نگاه به شرق: نقش‌یابی چین در تحولات منطقه‌ای جنوب غرب آسیا به عنوان بازیگر موازنه‌دهنده از این جهت اهمیت دارد که الگوی کنش بازیگران منطقه‌ای ماهیت متفاوت و ناهمگونی با نظم موجود پیدا کرده است (پوستین‌چی، ۱۴۰۲، ص. ۱۴).

اولویت (۴). در این اولویت پنج پیشنهاد ارائه شده است:

دوازدهم. تعامل سازنده: «زمینه‌های مشترک با رویکرد تسامح و پذیرش تفاوت‌ها، و احترام به جایگاه و نقش منطقه‌ای دیگر کشورهای حاضر می‌تواند به تشکیل جامعه امن در غرب آسیا منتهی شود» (حاجی‌مینه و معراجی، ۱۳۹۹، ص. ۷۲).

سیزدهم. شفاف‌سازی و اقناع: «[در] ترتیبات امنیتی خاورمیانه... سیستم امنیتی مطلوب، سیستم جمعی است که اقناع، مصالحه، دیپلماسی، احترام و حمایت، از ارکان آن است» (آذرشب و مؤمنی، ۱۳۹۶، ص. ۱۵۳).

چهاردهم. همکاری علمی و تبادل دانش و فناوری: کمیته دائمی همکاری‌های علمی و فناوری سازمان همکاری‌های اسلامی به منظور افزایش همکاری‌های علمی و ارتقاء سطوح ارتباطات علمی کشورهای اسلامی تأسیس شده است (نوروزیان، ۱۳۸۴، ص. ۳۴). بهره‌گیری از دیپلماسی علمی، در راستای تقویت همگرایی اسلامی و منطقه‌ای حائز اهمیت است (اطهری و محمدی‌پور، ۱۳۹۸، ص. ۲۷۳؛ نورمحمدی و محمدی‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۱).

پانزدهم. توسعه صنعت گردشگری: منافع مشترک ناشی از گردشگری و همچنین بسترهای تمدنی و مقاصد مهم گردشگری در کشورهای جنوب غرب آسیا، این امکان را فراهم می‌نماید تا زمینه‌های توسعه گردشگری در قالب همگرایی منطقه‌ای ظهور یابد (یعقوبی؛ عزتی و رومینا، ۱۳۹۸، ص. ۸۶). «بسیاری از گردشگران حرفه‌ای تمایل دارند برای کاهش در هزینه‌ها از چند کشور یک منطقه در یک سفر بازدید کنند. توسعه توریسم در منطقه خاورمیانه می‌تواند باعث شود حجم گردشگرانی که تمایل دارند از [کشورهای منطقه] بازدید کنند افزایش یابد» (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۲/۰۷/۱۳).

شانزدهم. تمدن اسلامی: بر اساس بیانات مقام معظم رهبری اتحاد دنیای اسلام مراتبی دارد که به ترتیب از پایین‌ترین سطح شامل عدم تعرض و معارضه با یکدیگر، اتحاد در مقابل دشمن مشترک و دفاع از یکدیگر، هم‌افزایی ملت‌های اسلامی و درنهایت اتحاد جهان اسلام در جهت رسیدن به تمدن نوین اسلامی است. براین اساس جمهوری اسلامی رسیدن به تمدن اسلامی را هدف غایی خود قرار داده است (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۸/۰۸/۲۴).

اولویت (۵). بیشترین پیشنهادات در این اولویت بوده و دربردارنده هفت مورد می‌باشد.

هفدهم. پرهیز از یکجانبه‌گرایی: نیاز اصلی جهت حل بحران‌ها و دستیابی به صلح و امنیت «آگاهی منطقه‌ای» است. این ایده که همه ما در یک قایق نشسته‌ایم باید در میان همه دولت - ملت‌ها تقویت و فراگیر شود (صفوی، ۱۳۹۶/۰۱/۲۴). بحران، بی‌ثباتی و آشوب‌زدگی در غرب آسیا، نیازمند مدیریت بحران و چندجانبه‌گرایی خواهد بود (پوستینچی، ۱۴۰۲، ص. ۱۸).

هجدهم. توسعه انسانی: «یکی از روش‌های نرم‌افزاری» در برقراری امنیت منطقه غرب آسیا... افزایش تعاملات بین‌فرهنگی است. توجه به کانون‌های تعاملی مشترک... موجب کاهش شکاف فرهنگی در منطقه غرب آسیا شده و روند توسعه امنیت انسانی را شتاب می‌بخشد... و موجب تقویت یکپارچگی منطقه‌ای و توسعه امنیت انسانی می‌گردد» (خرامان، ۱۳۹۸، ص. ۹۳).

نوزدهم. فاصله گرفتن از اقتصاد نفتی: «کشورهای منطقه... تلاش کرده‌اند با دستیابی به برنامه هسته‌ای و سایر انرژی‌ها در مسیر کاهش وابستگی به نفت حرکت کنند» (روزنامه فرهیختگان، ۱۴۰۰/۰۲/۰۲).

بیستم. موضع‌گیری مشترک در مسائل بین‌المللی: منطقه در روابط بین‌الملل، با عوامل زبانی، اعتقادی، سیاسی و اقتصادی مشترک میان تعدادی از دولت‌ها تعریف می‌شود. براین اساس، رویه مشترک دولت‌ها، می‌تواند عامل ایجاد منطقه باشد (حسینی، ۱۳۹۴، ص. ۳۴).

بیست و یکم. همایش‌های امنیتی: برگزاری همایش‌های امنیتی نظیر همایش امنیتی تهران فرصتی برای هم‌اندیشی اندیشمندان، مقامات کشورهای منطقه و کنش‌گران بین‌المللی است تا فهم و درک خود را از همدیگر اصلاح کرده و بهبود بخشند و ضمن تضارب آرا و افکار، منجر به ارتقاء سطح اعتماد و همکاری منطقه‌ای شود.

بیست و دوم. توسعه مناسبات فرهنگی: «گسترش فرهنگ واگرایی نسبت به دین، حضور و توسعه فرهنگ‌های غلط غربی...، ستیز با اسلام... گسترش سکولاریسم از جمله چالش‌های مشترک کشورهای منطقه به‌شمار می‌آیند که امنیت فرهنگی این سرزمین‌ها را تهدید می‌کند... [مقابله با این امر] مستلزم استفاده از یک برنامه همگرایی و همبستگی فرهنگی مبتنی بر دیپلماسی فرهنگی کنش‌ورزانه به‌منظور ایجاد یک منطقه متحد فرهنگی... می‌باشد» (جهان‌پرور و ربانی، ۱۳۹۹، صص. ۷۶-۷۷).

بیست و سوم. ارتقاء جایگاه منطقه در سطح جهانی: «مهم‌ترین وجه مشترک میان کشورهای تجدیدنظرطلب در غرب آسیا، نگاه تجدیدنظرطلبانه نسبی همه آنها به توزیع قدرت، نفوذ و نقش و آرایش حاکم بر نظام بین‌الملل است و [کشورهای منطقه]... به ایفای نقشی متناسب با وزنه اقتصادی و نفوذ ژئوپلیتیکی خود می‌اندیشند» (اسماعیلی و جاودانی مقدم، ۱۳۹۹، ص. ۲۰۹).

اولویت (۶). در آخرین اولویت، یک پیشنهاد ارائه شده است:

بیست و چهارم. مبارزه با اختلاف‌افکنی مذهبی: «[اشتراکات کشورهای اسلامی] می‌تواند افزون بر مودت، توسعه اقتصادی آنها را تأمین و تضمین‌کننده امنیت و برقراری صلح و ثبات میان آنان شود. لازمه تحقق چنین نتیجه و دورنمای امیدبخشی، داشتن نگاه راهبردی، عزم و اراده رهبران کشورهای اسلامی برای حل اختلافات، تمرکز بر اشتراکات و همچنین دوری از قرارگرفتن در نقشه و زمین بازی قدرت‌های سلطه‌جو و هوشیاری نسبت به سیاست‌های مخرب بازیگران فرامنطقه‌ای است» (مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۴۰۲/۰۷/۰۹).

نمودار شماره (۴). زیرگفتمان‌های مشترک در نظم‌سازی نوین منطقه غرب آسیا

(یافته‌های پژوهش)

نتیجہ گیری

هدف این مقاله کمک به فرایند شکل‌دهی به نظم مطلوب منطقه بوده و سؤال اصلی آن معطوف به شناسایی زمینه‌های شکل‌دهی به نظم نوین منطقه غرب آسیا است که مطابق یافته‌های پژوهش ۶۶ مؤلفه بر اساس نظریه سازه‌انگاری در حوزه هنجارها، گفتمان‌ها و ایده‌ها شناسایی و ارائه شدند که در صورتی که نظام‌های سیاسی و نهادهای اجتماعی به آنها توجه و بر اساس آنها اقدام کنند، می‌توانند نظم مبتنی بر هویت مشترک اسلامی شکل دهند و ضمن مرزبندی با هویت‌های غریبومی و تحمیلی، منافع مشترک را احصاء و اهداف همسو با یکدیگر را پیگیری نمایند.

شکل شماره (۱). ابرواژگان مربوط به نظم نوین منطقه‌ای در غرب آسیا

(یافته‌های پژوهش)

بر مبنای یافته‌های پژوهش لازم به نظر می‌رسد نهادهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و علمی منطقه، روابط میان خویش را گسترش داده و با ترسیم نقشه راه منسجم هم‌افزایی و همکاری خوش را تعمیق نمایند. برگزاری رویدادهای اجتماعی و همایش‌های مشترک به منظور تعیین، تشریک و تأکید بر هنجارهای مشترک و شکل‌دهی به گفتمان‌های مشترک در سطوح مختلف اجتماعی و ساخت نهادها و ساختارهای اجتماعی و سیاسی بین‌المللی جدید و ترمیم و بروزرسانی ساختارهای موجود برای تبدیل گفتمان‌ها به ایده‌های اجرایی اهمیتی فراوان دارد.

برخی شاید از موضع نقد، این مطلب را بیان نمایند که موارد مطرح‌شده در حوزه زمینه‌های مشترک نظیر اسلام‌گرایی اتفاقاً نقطه مقابل همگرایی و تعامل است و اختلافات مذهبی یکی از زمینه‌های تفرقه و دشمنی میان کشورهای منطقه بوده است. باید عنوان نمود که بر مبنای نظریه سازه‌انگاری برداشت بازیگران سبب چنین وضعیتی شده است و در صورت اصلاح دیدگاه و تکیه بر نقاط مشترک اسلامی به عنوان نمونه در مقابله با وقایعی نظیر اهانت به قرآن کریم یا دفاع از حقوق مسلمان فلسطین می‌تواند بزرگ‌ترین فرصت برای همگرایی و اتخاذ مواضع مشترک باشد؛ لذا رفع سوء تفاهات در این زمینه می‌بایست در زمره مهم‌ترین اولویت‌های کاری سیاست‌مداران و سیاست‌گذاران قرار گیرد. قدرت‌های بین‌المللی طی سالیان متمادی با ایجاد شکاف‌های قومیتی و مذهبی، دیگ‌هراسی و ایجاد رقابت منفی میان کشورهای منطقه، منشأ نزاع در

منطقه بوده و مانع از ایجاد صلح پایدار شده‌اند. رشد قدرت‌های نوظهور اقتصادی در سطح جهان، الگو گرفتن از کشورهای نظیر ج.ا.ایران در زمینه پیشرفت‌های درون‌زا و مستقل علمی، فناوری و نظامی، مشاهده سیاست‌های دوگانه غربی در موضوعاتی نظیر اهانت به قرآن کریم، مقایسه مواضع غرب در مواردی همچون جنگ اوکراین در برابر اقدامات حمایتی از تجاوز رژیم صهیونیستی به نوار غزه و کشتار مردم مسلمان منطقه؛ می‌تواند بسترهای تغییر رویه و حرکت در مسیر هویت مشترک منطقه‌ای باشد.

حرکت در راستای تبدیل نظام امنیتی رقابتی منطقه غرب آسیا به یک نظام مبتنی بر همکاری، مستلزم بازبینی و تحول آگاهانه هویت‌ها و تعهدات هویتی موجود و زیرسؤال رفتن برداشت‌های قدیمی و ساختارهای تعامل ناشی از آن است تا از این طریق، رویه جدید قالب‌بندی و بازنمایی شود و نهایتاً ثمره این تغییر رویکرد در کاهش هزینه‌ها و افزایش منافع طرفین پدیدار شود. نتیجه این فرایند نهادینه‌شدن هویت مشترک و مثبت میان امنیت خود و دیگری از سوی همه بازیگران منطقه است که به بنیانی برای تعهد به هویت و منافع جدید تبدیل می‌شود. توجه و شناخت دشمنی‌های دوستی‌های واقعی در سایه وقایعی نظیر کشتار وحشیانه مردم مظلوم غزه و لبنان در کنار حمایت‌های همه‌جانبه کشورهای غربی به سردمداری رژیم ایالات متحده از جمله زمینه‌های بیداری سران و حکمرانان منطقه‌ای خواهد بود که نیازمند پیگیری بازیگران دولتی و مردمی منطقه است.

کتابنامه

- آذرشب، محمدتقی و مومنی، سیدمحمدجواد (۱۳۹۶). الزامات امنیت منطقه‌ای و استراتژی امنیتی ایران در خاورمیانه. *راهبرد سیاسی*، ۱(۲)، ۱۴۷-۱۵۷.
- احمدی‌پور، زهرا؛ قادری حاجت، مصطفی و مختاری‌هشی، حسین (۱۳۹۸). تحلیل ژئوپلیتیکی فرصت‌ها و چالش‌های همگرایی در منطقه غرب آسیا. *دوفصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱(۱)، ۷۳-۱۰۵.
- احمدی‌خوی، امیررضا؛ متقی، ابراهیم و نیاکوئی، سیدامیر (۱۳۹۷). آرمان‌های راهبردی و عملگرایی تاکتیکی در سیاست خاورمیانه‌ای. *فصلنامه ژئوپلیتیک*، ۱(۱)، ۸۱-۱۱۲.
- ارغوانی‌پیرسلامی، فریبرز و خوش‌گفتار، حسن (۱۳۹۶). بلوک‌های تجاری منطقه‌ای در خاورمیانه، بررسی چالش‌ها از منظر اقتصادسیاسی. *فصلنامه سیاست خارجی*، ۳۱(۴)، ۷۱-۱۰۰.
- اسماعیلی، امیرمحمد و جاودانی‌مقدم، مهدی (۱۳۹۹). بازخوانی مؤلفه‌های نظم نوین در حال شکل‌گیری در منطقه غرب آسیا در پرتو بیداری اسلامی. *فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی*، ۹(۱۸)، ۲۱۱-۲۴۰.
- اطهری، اسدالله و محمدی‌پور طیه (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی دیپلماسی علمی ایران و ترکیه به‌منظور دستیابی به مرجعیت علمی در منطقه خاورمیانه. *فصلنامه سیاست*، ۴۹(۲)، ۲۷۱-۲۹۰.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲). عدالت و امنیت ملی در اسلام. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۶(۶۱)، ۳۰-۶۵.
- امیدی، علی (۱۳۸۵). قبض و بسط مفهومی حق تعیین سرنوشت در حقوق بین‌الملل. *مجله حقوقی*، ۳۵(۳)، ۲۲۵-۲۵۰.
- بلامی، الکس (۱۳۸۶). *جوامع امن و همسایگان، دژهای منطقه‌ای یا همگرایان جهانی؟* ترجمه محمود یزدان‌فام و پریرسا کریمی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پائول، پی.وی (۱۴۰۱). *نظریه روابط بین‌الملل و تغییر شکل منطقه‌ای*. ترجمه محمدجواد قهرمانی، تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- پوستین‌چی، زهره (۱۴۰۲). تأثیر چندجانبه‌گرایی تاکتیکی بر جهت‌گیری و نقش ملی ایران در جنوب غرب آسیا. *فصلنامه غرب آسیا*، ۱(۳)، ۱۱-۴۶.
- تقی‌پور، هادی و تقی‌پور، عادل (۱۳۹۹). *امنیت و چالش‌های زیست‌محیطی در غرب آسیا؛ ایران و همسایگان (تهدیدها و راه‌حل‌ها)*. تهران: نشر لعل سخن.
- جلالی، فاطمه و پرچمی، داود (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر کارآمدی سیاسی دولت‌ها در

- منطقه غرب آسیا. فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۹(۷۱)، ۱۱۵-۱۳۷.
- جهان‌پرور، طاهره و ربانی، محمدعلی (۱۳۹۹). سهم و کارکرد گفت‌وگوهای فرهنگی در مناسبات فرهنگی (با تأکید بر روابط فرهنگی ایران و روسیه). سیاست و روابط بین‌الملل، ۳(۶)، ۷۱-۱۰۹.
- جوادی‌ارجمند، محمدجعفر و احمدی، حسن (۱۳۹۱). موانع همگرایی در شورای همکاری خلیج فارس از منظر ژئوپلیتیک. فصلنامه سیاست خارجی، ۲۳(۴)، ۸۶۱-۸۹۲.
- حاجی‌مینه، رحمت و معراجی، ابراهیم (۱۳۹۹). امکان‌سنجی شکل‌گیری جامعه امن در غرب آسیا. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۲(۴)، ۶۵-۹۸.
- حسینی، سیده لطیفه (۱۳۹۴). نقش منطقه‌گرایی در حفظ صلح و امنیت منطقه‌ای: با تأکید بر نقش سازمان همکاری اسلامی در منطقه خاورمیانه. پژوهش تطبیقی اسلام و غرب، ۲(۵)، ۲۹-۵۰.
- خراسانی، صدیقه (۱۴۰۱). چرخه بازتولید هویت‌های متعارض در خاورمیانه. فصلنامه علوم سیاسی، ۲۵(۹۷)، ۱۳۵-۱۵۸.
- خرامان، طاهره (۱۳۹۸). «کاربرد مدل سه‌جانبه فرهنگی در توسعه امنیت انسانی غرب آسیا. دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، ۲(۲۱)، ۹۵-۱۰۸.
- داودی‌لیمونی، سعید و داودی‌لیمونی، علیرضا (۱۳۹۴). ضرورت فقهی طرح منطقه‌ای عاری از سلاح هسته‌ای: ممنوعیت سلاح هسته‌ای از منظر حقوق بین‌الملل و اسلام. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۲(۳)، ۵۱-۷۲.
- دهشیری، محمدرضا و افشار، ماهرخ (۱۳۹۸). بحران آب در خاورمیانه. فصلنامه راهبرد سیاسی، ۳(۱۱)، ۹۹-۱۱۷.
- دهقانی‌فیروزآبادی، سیدجلال و بهادرخانی، محمدرضا (۱۳۹۹). تأثیر تروریسم بر تغییر الگوی روابط دشمنی در مجموعه امنیتی غرب آسیا (۲۰۰۱-۲۰۱۹). مجله سیاست دفاعی، ۲۸(۱۱۱)، ۲۱-۵۶.
- رحمانی، اکبر (۱۳۹۸). کدام حقوق بشر. تهران: انتشارات دین و رسانه.
- رسولی‌ثانی‌آبادی، الهام (۱۳۹۳). ماهیت اتحادها در خاورمیانه؛ قدرت یا هویت؟ فصلنامه مطالعات راهبردی، ۳(۶۵)، ۱۷۱-۱۹۶.
- رشیدی، محمدجواد؛ عسکرخانی، ابومحمد و مرادی، مریم (۱۳۹۹). پیچیدگی سیاست خارجی در خاورمیانه، ارتقاء در نظم آشوب. فصلنامه علمی پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام،

۱۰(۴)، ۱۲۳-۱۴۸.

سپهردوست، حمید؛ حسینی دوست، سیداحسان؛ بیاتانی، مریم و رسولی، مرضیه (۱۴۰۰). تأثیر ساختار مالیاتی بر فقر درآمدی در اقتصاد کشورهای منتخب خاورمیانه و شمال آفریقا. فصلنامه اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۲۸(۲۱)، ۱۸۱-۲۱۰.

شمس‌ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۳). جرائم سازمان‌یافته. نشریه فقه و حقوق (حقوق اسلامی)، ۱(۱)، ۱۰۹-۱۳۰.

عاشوری‌لنگرودی، حسن (۱۳۹۷). مبارزه با تهاجم فرهنگی، مفاسد اخلاقی و مشکلات فرارسیده از دنیای غرب. دوازدهمین کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی.

<https://www.taghribnews.com/fa/article555338>

عرفانی‌جهانشاهی، فاطمه و خیرخواهان، جعفر (۱۳۹۳). روند اصلاحات برای بهبود محیط کسب و کار در کشورهای منتخب خاورمیانه و شمال آفریقا. تهران: معاونت پژوهش‌های اقتصادی.

عطایی، فرهاد و میرنظامی، منیرالسادات (۱۴۰۰). همکاری و منازعه در غرب آسیا: تحول رویکردهای نظری. فصلنامه سیاست مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

۵۱(۴)، ۱۰۱۵-۱۰۳۸.

علایی، حسین (۱۳۹۷). بررسی رویکردهای سیاسی و رقابت‌جویانه ایران و عربستان و سازوکارهای مهار دشمنی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۳(۱)، ۱۶۳-۱۹۱.

عیسی‌زاده، عباس و شرف‌الدین، سیدحسین (۱۳۹۷). اسلام‌هراسی در رسانه‌های تصویری غرب. مطالعات رسانه‌ای، ۱۳(۱)، ۵۱-۶۶.

فرهادی، الهام؛ کسری، محمدسالار و توسلی‌رکن‌آبادی، مجید (۱۴۰۱). بررسی جایگاه آموزش شهروندی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند ۲۰۳۰ یونسکو و تطبیق آن با اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه حقوق بشر اسلامی. فصلنامه حقوق بشر اسلامی، ۱۱(۲)، ۷۵-۱۰۰.

فضلی‌خانی، اکرم (۱۳۹۶). بررسی حقوق اقلیت‌ها در غرب و ایران. فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، ۲(۷)، ۱۲۹-۱۵۴.

فلاح‌پیشه، حشمت‌الله؛ خرمشاد، محمدباقر و موسوی، سیدحامد (۱۳۹۷). الگوهای هویتی غرب آسیا و نظم امنیت منطقه‌ای. مجله سیاست دفاعی، ۲۶(۱۰۴)، ۲۷-۹۲.

قدسی، امیر (۱۳۹۷). نظام ژئوپلیتیکی غرب آسیا و نظم مطلوب منطقه‌ای ایران. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۶(۷۲)، ۲۲۷-۲۴۱.

- قهرمان‌پور، رحمن (۱۳۸۳). تکوین‌گرایی، از سیاست بین‌الملل تا سیاست خارجی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۷(۷۱)، ۵۸-۲۱.
- گوهری‌مقدم، ابوذر و بشیری‌لحاقی، میثم (۱۳۹۶). کاربست نظریات همگرایی در طراحی مدل همگرایی منطقه‌ای در حوزه همسایگی جمهوری اسلامی ایران. دانش سیاسی، ۱۳(۱۱)، ۷۱-۹۸.
- متقی، افشین و قره‌بیگی، مصیب (۱۳۹۳). واکاوی گفتمان ژئوپلیتیکی انقلاب اسلامی ایران از نظر نظریه سازه‌انگاری. پژوهشنامه متین، ۱۶(۶۴)، ۱۲۱-۱۵۶.
- مسعودنیا، حسین؛ هوشیارمنش، مریم و قارداشی، سمیه (۱۳۹۴). نارضایتی اقتصادی و جنبش‌های معاصر خاورمیانه بر اساس نظریه محرومیت نسبی. دوفصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ۳(۲)، ۶۷-۹۹.
- مسعودی، حیدرعلی (۱۴۰۱). نظم بین‌المللی در حال گذار از منظر سازه‌انگاری: بررسی نقش ایده‌ها، هنجارها و هویت‌ها. نشریه سیاست خارجی، ۳۶(۴)، ۵-۲۸.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۱). نظریه سازه‌انگاری متعارف و پژوهش در روابط بین‌الملل و استلزامات پژوهشی. دوفصلنامه علمی پژوهشی پژوهش سیاست‌نظری، ۱۲(۱)، ۱-۲۰.
- مطلبی، مسعود؛ کاظمی، شمس و غفاری، رضا (۱۳۹۱). اعتمادسازی پیش‌نیاز امنیت و نظام امنیت دسته‌جمعی در خلیج فارس. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۵(۱۸)، ۱۳۱-۱۵۸.
- مظفری، محمدحسین (۱۳۸۷). استراتژی کشورهای اسلامی در گفتمان حقوق بشر/اسلامی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <https://sid.ir/paper/fa1090517>
- معین‌الدینی، جواد (۱۳۸۶). طرح خاورمیانه بزرگ: الگوهای نوسازی بومی و گسترش همگرایی منطقه‌ای. دانش‌نامه حقوق و سیاست، ۳(۷)، ۶۱-۷۸.
- معینی‌علمداری، جهانگیر و راسخی، عبدالله (۱۳۸۹). روش‌شناسی سازه‌انگاری در حوزه روابط بین‌الملل. فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، ۴(۴)، ۱۸۳-۲۱۴.
- مکرمی، عباس و ستوده‌ارانی، محمد (۱۳۹۵). «تحولات اخیر منطقه خاورمیانه و امنیت ملی ج.ا.ایران. سپهر سیاست، ۳(۹)، ۱۰۱-۲۰۹.
- نورمحمدی، مرتضی و محمدی‌پور، طیب (۱۳۹۵). نقش دیپلماسی آموزشی در سیاست خارجی عربستان سعودی در منطقه خاورمیانه. مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۵(۱۹)، ۱۵۳-۱۳۳.
- نوروزیان، مهدی (۱۳۸۴). کمیته دائمی همکاری‌های علمی و فناوری سازمان کنفرانس اسلامی (کامستک). ره یافت، ۳۵(۳۵)، ۱۷-۳۷.

هاشمی، مسعود؛ دانش‌نیا، فرهاد و احمدیان، قدرت (۱۴۰۱). برسازی امنیتی آمریکا از ایران در ادراک غرب آسیا و تنزل بهره صلح در اقتصاد سیاسی منطقه. فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۲(۴۶)، ۱۸۵-۲۲۰.

ولایتی، علی‌اکبر و سعیدمحمدی، رضا (۱۳۸۹). تحلیل تجارب همگرایی در جهان اسلام. نشریه دانش سیاسی، ۶(۱)، ۱۵۱-۱۸۰.

یزدانی، عنایت‌الله و شجاع، مرتضی (۱۳۸۶). ژئوپلیتیک جدید خاورمیانه و رقابت قدرت‌ها. نشریه دانش سیاسی، ۳(۲)، ۸۵-۱۱۱.

یعقوبی، سامره؛ عزتی، عزت‌اله و رومینا، ابراهیم (۱۳۹۸). تبیین الگوی همگرایی منطقه‌ای؛ مورد: جنوب غرب آسیا. فصلنامه جغرافیایی سرزمین، ۱۶(۶۳)، ۸۱-۱۱۲.

یعقوبی، سامره؛ عزتی، عزت‌اله و رومینا، ابراهیم (۱۳۹۹). شناسایی عوامل تأثیرگذار بر واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا. فصلنامه علمی مطالعات روابط بین‌الملل، ۱۳(۱۱)، ۱۸۷-۲۴۶.

Koechler, Hans (1997). The Palestinian People's Right of Self-Determination:- Basis of Peace in the Middle East.

وب‌گاه‌ها

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، (۱۳۹۸/۰۸/۲۴). <https://khl.ink/f/44016>

پژوهشکده پولی و بانکی، (۱۳۹۳/۰۲/۱۶).

https://www.mbri.ac.ir/IslamicBanking/IslamicBanking_Page?News_ID=110784
خبرگزاری TRT (۲۰۱۷/۱۰/۱۰). خاورمیانه از دیدگاه ترکیه - روند نزدیکی ترکیه و ایران به یکدیگر: <https://www.trt.net.tr/persian>

خبرگزاری ایرنا (۱۴۰۲/۰۹/۲۲). امیرعبداللهیان: ایران و عربستان درباره آتش‌بس فوری در غزه اتفاق نظر دارند: <https://www.irna.ir/news85321084>

خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۴۰۱/۱۲/۲۱). نتایج فاجعه‌بار مداخله‌گرایی آمریکا در خاورمیانه: <https://www.irna.ir/news85054787>

خبرگزاری مهر (۱۴۰۲/۰۶/۲۹). رئیسی در مجمع عمومی سازمان ملل؛ در کنار جنگ علیه اسلام شاهد جنگ علیه خانواده هستیم: <https://www.mehrnews.com/news5889935>

خبرگزاری میزان (۱۴۰۲/۰۶/۲۰). کنعانی: مخالفت ایران با هرگونه تغییر در ژئوپلیتیک منطقه و مرزهای شناخته شده بین‌المللی: <https://www.mizanonline.ir/fa/news4733739>

- روزنامه فرهیختگان، (۱۴۰۰/۰۲/۰۲): <https://farhikhtegandaily.com/news/53776>
- دنیای اقتصاد، (۱۴۰۲/۰۷/۱۳). بخش بازرگانی-۴/۰۷۷۵۰-فرصت‌های-آینده-
خاورمیانه <https://donya-e-eqtasad.com>
- دیپلماسی ایرانی (۱۴۰۲/۰۲/۱۷). نظم نوینی در منطقه غرب آسیا در حال شکل‌گیری است:
<http://irdiplomacy.ir/fa/news2019295>
- شورای راهبردی روابط خارجی (۱۴۰۲/۰۹/۲۱). کاپ ۲۸ و لزوم گذار استراتژیک منطقه غرب
آسیا: <https://www.scfr.ir/fa/237784/30101/300>
- صفوی، سیدحمزه (۱۳۹۶/۰۱/۲۴). راه‌حل بحران‌های امنیتی منطقه غرب آسیا، ایجاد آگاهی و
بیداری منطقه‌ای است: <https://iiwfs.com>
- فردوسی‌پور، مجتبی (۱۴۰۲/۰۷/۲۲). دومین پیش‌نشست تخصصی سیاست آسیایی و سیاست
همسایگی. مرکز آینده‌پژوهی جهان اسلام: <https://iiwfs.com>
- کرمی، مصطفی (۱۳۹۲/۰۶/۱۲). پذیرش واقعیت دولت، راه‌حل اجتناب از منازعات در
خاورمیانه. یادداشت خبرگزاری فارس:
- <https://www.farsnews.ir/news13920604000454>
- مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی (۱۴۰۲/۰۷/۰۹). همگرایی با کشورهای اسلامی در پرتو
سیاست وحدت: <https://www.ipis.ir/portal/subjectview730510>
- مظاهری، محمدمهدی (۱۴۰۲/۰۵/۰۷). مشکلات زیست‌محیطی و آینده امنیت منطقه‌ای:
<https://www.ipis.ir/portal/subjectview726253>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۴۰۱/۰۹/۱۲):
<https://rc.majlis.ir/fa/report/download882197>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۸۶/۰۵/۱۴):
<https://rc.majlis.ir/fa/news/show/764987>
- مصطفوی، سیدمحسن؛ سانیار، میکائیل؛ پوررمضان، پرهام؛ مولودی، عبدالعزیز و شفیعی، بابک
(۱۴۰۱/۰۶/۰۹)، ترکیه از شرق تا غرب، سیاست خارجی ترکیه به کدام سو می‌رود؟:
<https://www.cmess.ir>
- نورنیوز (۱۴۰۲/۰۴/۲۲). تهدیدات ناشی از تغییر در نظم امنیتی در غرب آسیا:
<https://nournews.ir/fa/news100440>